

نیم‌نگاهی به یکی از بازارهای قدیمی مشهد که به دوران تیموریان بر می‌گردد

بازار زنجیر؛ محدوده امن پناهندگان

منطقه
ثامن

برایمان به تصویر می‌کشد می‌گوید: نام هر بازار از شغل افراد گرفته شده بود و همه این بازارها به حرم امام رضا^(ع) می‌رسید. بازار زنجیر جایی در خاطرات ناظران پور ندارد. چون به گفته او، این بازار تا اواخر دوره قاجار وجود داشته و بعد از آن تخریب شده است، اما ز مادرش نقل قول‌هایی درباره بازار زنجیر شنیده است که با مادر میان می‌گذارد؛ این بازار کج ساخته شده است. زنجیری که در بازار قرار داشته، به نوعی مثل راه‌بند عمل می‌کرده و اجازه ورود چهارپا را نمی‌داده است.

● آویختن فانوس و بیرق به زنجیر

ناظران پور اضافه می‌کند: آن‌طور که شنیده‌ام، از زنجیر چند قندیل آویزان بوده است که در ایام مختلف سال مانند عزا داری‌های محرم و صفر به این قندیل‌ها، فانوس و بیرق و پرچم‌های آویختند و مردم حاجتشان را می‌طلبیدند. البته افرادی هم که از دست داروغه شهر فرار می‌کردند، زمانی که از این زنجیر رد می‌شدند، دیگر کسی به آن‌ها کاری نداشت. چون اعتقادشان بر این بود که آن‌ها در حریم حضرت رضا^(ع) هستند و نباید آسیبی به آن‌ها وارد شود. /

آثاری از بازار باقی مانده است. به عنوان مثال در ورودی فعلی آقایان به سمت مدرسه پریزاد و مدرسه دودر، کاشی‌های قدیمی بازار دیده می‌شود. او درباره اینکه نقل قول‌هایی درباره وجود این زنجیر برای جلوگیری از ورود غیرمسلمان‌ها وجود دارد، توضیح می‌دهد: این نقل قول‌ها صحت چندانی ندارد. چون در کتاب سفرنامه الکس بارنز و همچنین سفرنامه امیری که یک یهودی مجارستانی بود، درباره حرم مطالبی نوشته شده و این به معنای ورود آن‌ها به حرم مطهر و نبود مشکل برای ورود غیرمسلمانان است.

چوپانکاره با بیان اینکه شغل بیشتر افراد در بازار زنجیر سنگ تراشی بوده، اما شغل‌های دیگری نیز در آن فعالیت می‌کردند، پی‌حرفش را این گونه می‌گیرد: بازار زنجیر رفته‌رفته با تخریب‌های پیرامون حرم از بین رفت؛ به طوری که در سال ۱۳۵۲ دیگر موجودیت زیادی از بازار بزرگ شهر باقی نماند.

● همه بازارها منتهی به حرم بود

بازار در خاطرات محمود ناظران پور، یکی از قدیمی‌های محله پایین خیابان، شکل بسیار سنتی دارد: آن سال‌ها بازارها سر پوشیده و حلبی شکل بود و زیر سقف حلبی تمام چوب بست بود، به طوری که صدای ریزش باران روی حلبی در بازار می‌پیچید و باقی مانده آن از راه‌ناودان به داخل چاه‌هایی می‌ریخت که در فاصله چندمتری بازار بود. پشت بام مغازه‌ها آجری و کاهگلی و سردر آن‌ها کاشی کاری با آیه قرآن و... بود. مغازه‌ها هم بدون داشتن هیچ گونه ویتروینی، اجناسشان را به مردم می‌فروختند در این بین استثنایی هم وجود داشت، جواهر فروش‌ها، که ویتروین جزو ملزومات کارشان محسوب می‌شد.

از نظر او درهای چوبی که از چند تخته جدا تشکیل می‌شدند و به هر تخته‌لت می‌گفتند، زیبایی دیگری داشت. این تخته‌ها کنار هم قرار می‌گرفتند و آخرین تخته به دیوار قفل می‌شد. او بازار را این گونه

نیمه موسوی زاده همه شهرها از بناها و عمارت‌های قدیمی شان هویت می‌گیرند؛ بناهایی که شاید دیگر اثری از آن‌ها باقی نمانده باشد؛ مانند بازار بزرگ مشهد که بین سنا باد و نوغان و در همسایگی حرم مطهر حضرت رضا^(ع) شکل گرفته بود. در این بازار بیش از ۱۰۰ سرا و راسته با تنوع شغلی وجود داشت و نام هر بازار از شغل آن گرفته می‌شد؛ همچون بازار حکاک‌ها، سنگ تراش‌ها، مسگرها، کفاش‌ها، آهنگرها و... این بازار بزرگ قدیمی در دوره‌های مختلف تخریب شد و فقط بخش کوچکی از آن با نام بازار فرش مشهد به جای مانده، اما در دل آن بازاری به نام «بازار زنجیر» قرار داشته است که برخلاف دیگر سراها، نام آن از شغل و پیشه افراد گرفته نشده بود.

● بازاری از عهد تیموریان

از دوره تیموریان و از زمان شاه رخ میرزا راسته بازاری در اطراف حرم امام رضا^(ع) بوده که یک سر آن به حرم می‌رسیده است. در بخشی از این بازار که از صحن کهنه تا بازار بزرگ، به موازات مدرسه دودر، بالاسر، پریزاد و مسجد گوهرشاد ادامه داشته است، زنجیر بلندی از روزنه سقف گنبدی بازار آویزان شده بود که از نیمه راه به ۲ شاخه تقسیم می‌شد و هر شاخه آن نیز به پایه‌ای از دیوارهای ۲ طرف بازار بسته می‌شد. به این بازار «بازار زنجیر» می‌گفتند.

بهراد چوپانکاره، مشهدپژوه، با این توضیح درباره نام گذاری بازار، توضیح می‌دهد: در حقیقت بازار زنجیر بخشی از بازار بزرگ و اصلی شهر مشهد بوده و بر اساس نقشه‌های باقی مانده از شهر که به اوایل قرن چهاردهم شمسی می‌رسد و همچنین سفرنامه‌های مختلف، از بازاری صحبت می‌شود که از ابتدای خیابان سرشور شروع و از کنار حرم مطهر وارد باب الجواد^(ع) امروزی می‌شده و از میان ۲ مدرسه دودر و پریزاد ادامه داشته و به سمت پایین خیابان و مقبره پیرپالان دوز می‌رفته است.

او ادامه می‌دهد: ورودی این بازار از زنجیری جدا می‌شد و با توجه به اینکه زنجیر در معماری ما معنای خاصی دارد و در حسینیه‌های قدیمی نیز این گونه زنجیرها دیده می‌شود، به نوعی از قسمتی که زنجیر قرار داشت و ورودی بازار بود، به سمت حرم مأمونی امن برای پناهندگان به حضرت محسوب

● آثار باقی مانده از بازار زنجیر

این مشهدپژوه با اشاره به اینکه در سفرنامه‌ها از خراسان تا بختیاری، شکل بازار زنجیر همانند دیگر بازارها، با حجره‌های گنبدی شکل و سقف‌های شش متری نقل شده است، می‌گوید: هنوز هم

مرغوب‌ترین بخش بازار قدیم مشهد

ر زمان قدیم پیرامون حرم حضرت رضا^(ع) در ۲ سوی تنها خیابان سراسری مشهد، یعنی «بالا خیابان» و «پایین خیابان»، که به صحن عتیق صفوی منتهی می‌شد، محدوده‌ای امن و فضای درگاه‌مانندی به نام «بست» ساخته

بودند که تعقیب فراریان و مجرمان در آن محدوده ممنوع بود. زیرا مردم معتقد بودند که آستان حضرت رضا^(ع) حریم امن است و کسی که به آن پناه می‌آورد، مستحق مداراست.

دومین معبر و گذرگاه وسیع منتهی به حرم، غیر از بالا خیابان و پایین خیابان، بازار سراسری مشهد بود که لازم بود در آنجا نیز همانند بست، نقطه‌ای را به

نام محدوده امن پناهندگان به حضرت مشخص کنند، اما چون ساختن درگاه در بازار میسر نبود، در یک فضای مدور و میدانه همانند در بازار که به آن «هشتی» می‌گفتند و در مقابل سرای شال فروشان قرار داشت، زنجیری بلند از روزنه گنبدی سقف بازار آویخته بودند و در واقع دومین حریم امن رضوی بود که مجرمان به آن پناهنده می‌شدند. اهمیت این مسئله

سبب شد تا بخشی از بازار سراسری مشهد در این نقطه به بازار زنجیر مشهور شود. این بازار که در مجاورت حرم مطهر و مسجد گوهرشاد بود، مرغوب‌ترین بخش بازار قدیم مشهد محسوب می‌شد و از اهمیت تجاری و کسب و کار ممتازی برخوردار بود.

منبع: سایت دانشنامه آزاد مشد